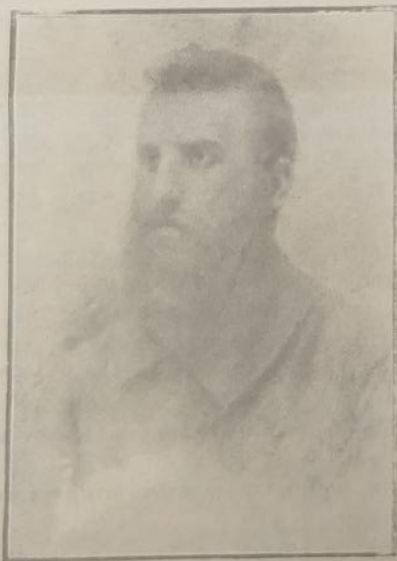

РЕВОЛЮЦИОНЕНЪ ЛИСТЪ

Изъ миналото

Христо Узуновъ (Дуле)

Нѣмамъ никакъвъ личенъ споменъ отъ Христо Узуновъ. Не съмъ ималъ възможностъ да срещна тоя хубавъ и младъ юнакъ, съ умно, мургаво лице, съ буйна кестенява брада, живи очи, които сж пленявали и завладявали така неотразимо хиляди души по градове и села въ Охридско, Дебърско, Кичевско, Крушовско, Дримкола, Демирхисарско! Зная го по разказитѣ на тия мои приятели, които сж общували съ него и които и днесъ говорятъ за него съ гордостъ и въздишки — за духа, красивиятъ, мъжествениятъ, благиятъ, характерниятъ, умниятъ, „поучителниятъ“ войвода въ чизми, куртка и съ дълга манлихерка. И той като Левски, повече отъ него — осемъ години, се скита безспирно по села и градове, все между народа, непрестанно между него, като учителъ, но повече като бунтовникъ-апостолъ до края, до героическата му смъртъ, която той посрещна съ чудно спокойствие и презрение, въ разцвѣта на бликаща съ енергия младостъ!

Единъ пролѣтенъ день презъ 1916 г. съ иѣколко приятели отидохме въ Църъ. На сочия цѣфнала поляна,

до сгушената под голѣми клони стара черквица селяни разказватъ за страданията на героическото село, за опожаряването му, за смъртта на Христо Узуновъ и неговата юнашка дружина. Разказватъ съ удивление и голѣма сирѣбъ. Поисахъ да видя гроба. Тръгнахме всички, Къмъ насъ се присъединиха още мнозина, когато преминавахме селото. Спрѣхме се до къщата на Костадиница Стоянова Цунова Обгорѣли, окадени нѣколко стени и купища камѣни — развалини, обраснали съ гъстъ буренъ. Подбродена съ черна кърпа, домакинята на срутения домъ ни разказва съ тихъ, тѣженъ гласъ за „голѣмото нещастие съ нашитѣ брая, които аскера видѣлъ кога влѣзнали у насъ дома, Бѣхъ на чешма, дѣцата ми бѣха сами. И като влѣзохъ съ стонитѣ, бракята ми казаха, Дуле ми каза: „Земй си дѣцата и излезни вѣнка да не се губишъ и ти съ насъ. Сами си се избиха бракята“.

Надъ селото е гроба, малкъ дървенъ кръсть, трева и синчець. Замълчали, смирено стоимъ нѣколко секунди. Изстрели отъ револверъ. Обърнахме се сепнати. Моятъ приятель, който е водилъ нѣкога като куриеръ Узунова, бледъ и насълзенъ, продължаваше да стреля викайки: „Дуле, Дуле, стани, слободни сме! България дойде! Кажете му, бре брака“. Загърмѣ и другъ и третъ и четвъртъ . . .

Привечеръ Лѣтень день. Излизамъ съ моя приятель италиянецъ и голѣмъ, вдѣхновенъ приятель на Македония, която обича колкото своята родина, отъ катакомбитѣ S Sebastiano. Мрачнитѣ, тъмни и влажни галерии, пълни съ останкитѣ на мъченици въ името на Христа, напълниха душата ми съ смущение и удивление! Високото небе съ безконечната си обширность горѣше въ пурпуръ, заливаць на западъ сѣнитѣ планини на Албано. Алея отъ високи, тихо молещи се кипариси въ шпалиръ се губѣше на изтокъ като безкрайна тъмна сѣнка. Тръгнахме смълчани по дългата via Atria, на край самотни пинии, раздробени аквадуци, развалини реликви на далечно, грандиозно минало, което излъчва скръбна поезия, растяща до безнадеждна меланхолия. Тихо, пустинно, необятно! Ето църквицата „Quo vadis“, Въ Римъ сечъ и бесилки, бѣснѣе Цезарь. Умиратъ, па датъ по кръстопжитищата носящитѣ кръста на Христа. Втурва се въ бѣгство св. Петъръ. Исусъ, скърбенъ и решенъ на нова смъртъ, отива въ вѣчния градъ.

— Quo vadis. Domine? Кжде отивашъ, Господи!

— Venio iterum crucifigi. (Ида да ме разпнатъ отново).

Разлива се пурпура по безкрая на хоризонта, Тъмнѣе . . .

Заговорихъ на моя спътникъ за страшнитѣ страдания, за фанатизма, за самоотречението, за твърдостъта, безстрашието на християнитѣ, за хекатомбитѣ, за разпятията . . .

— Да! — отвърна той. — Но нима по-малки сѣ страданията на вашия народъ? Нима по-малка е фанатичната вѣра въ идеала у васъ! Познавамъ отблизо мартирологията на твърдия, безстрашенъ гордъ вашъ народъ! Живѣхъ години всрѣдъ него и по-великъ отъ християнитѣ мъченици ми изглежда той! Познавамъ и мъжетѣ и женитѣ. Видѣхъ много подвизи и стоицизъмъ изъ вашата лубава земля! Презъ 1904 г., следъ възстанието, нѣколко италиянски офицери бѣхме пратени на служба въ Македония. Знаехме много малко за причинитѣ на безпокойствата и бунтоветѣ въ тая страна, както и за „комитаджинтѣ“. Живѣхъ въ Охридъ. Цѣлата околия бѣше въ ржцетѣ на Организацията, Като легенда се носѣше отъ уста въ уста, навсѣкжде между християни

и турци името на Христо Узуновъ, който, изглежда, бѣше една отъ най-значителнитѣ личности въ битолския вилаетъ следъ възстанието. За да се противопоставятъ турцитѣ на Организацията, отвориха широко врати на грѣцки и сръбски пропагандатори, па и на вѣоржжени чети. Почна се остра, страшна борба на самоунищожение между християнитѣ.

Ние имахме хуманни цели. Дойде ни на умъ и решихме да увѣщаемъ нелегалнитѣ да се върнатъ по домоветѣ си, като имъ се гарантира, че нѣма да бждатъ преследвани. Трѣбваше да почнемъ съ Узуновъ. Майка му бѣша въ Струга. Помолихъ да я извикатъ и тя ме посети въ кжщата въ Охридъ. Облечена бѣ въ черно. Бѣше загубила въ сражение вече единъ синъ, Казахъ ѝ защо я викамъ. Изслуша ме и благодари за вниманието ми къмъ нейното семейство и спокойно, решително, отрѣзано, съ достоинство на римлянинъ, почти безъ скръбъ ми предаде вѣрата си, че синъ ѝ нѣма да поще и приеме моитѣ съвети, защото когато е напустналь кжщата се е заклелъ да не прекрачи прага ѝ докаго не се освободи отечеството. Следъ две седмици майката дойде отново. Каза ми, че синътъ отъ гората ми благодари, но не може да ме послуша, да се върне, защото е отишълъ тамъ да изпълнява дългъ къмъ Родината.

На следующата година Узуновъ загина по-мжжествено отъ Христовитѣ мжченици.

На другия день следъ сражението видѣхъ въ Цѣръ страшната картина, която никога не ще забравя — труповетѣ на единадесетъ млади храбърци всички съ зѣящи рани въ гърдитѣ или челото. Самоубиха се, за да не паднатъ живи въ ржцетѣ на врага! Показаха ми войводата. Узуновъ лежеше простренъ на пода съ разперени ржце, втрениль отворени очи нагоре, въ безкрая. Отъ челото му като чели още сълзѣше кръвь.

Ето кое не мога да забравя никога, никога!

Видѣхъ и Македония въ тоя моментъ мжченица велика, непобедима!

Моятъ приятель се извърна — искаше да скрие смущението си и . . . сълзитѣ. □

Н. Т.